

Universiteit Utrecht

Bachelorscriptie Wijsbegeerte

Reflexiviteit in de sociologie

Epistemologische implicaties vanuit de kennissociologie van David Bloor

Door:	Arnold Hendrikse
Studentnummer:	3609820
Datum:	25-02-2015
Begeleider en 1e beoordelaar:	Dr. J.H. van Lith
2e Beoordelaar:	Dr. J.H. Anderson
Aantal woorden:	8.262

Inhoudsopgave

1. Inleiding.....	3
2. Historische schets	5
3. The strong programme.....	7
4. Kritiek op the strong programme.....	11
4.1 Goldman.....	11
4.2 Boghossian.....	14
4.3.1 Hoe reflexief is the strong programme?.....	15
4.3.2 Toegepaste reflexiviteit.....	17
5. Reflexiviteit binnen de sociologie	19
6. Conclusie	23
7. Bibliografie.....	25

1. Inleiding

“What counts as an ‘evidencing reason’ for a belief in one context will be seen as evidence for quite a different conclusion in another context”.

Barnes and Bloor, 1982.

In dit citaat wordt duidelijk dat een bepaalde reden voor kennisaanname overtuigend kan zijn in een bepaalde context, maar dat dezelfde reden in een andere context niet overtuigend hoeft te zijn. Kennis hebben van de wereld is daardoor geen eenduidige zaak. Wanneer is een reden dusdanig overtuigend opdat deze tot kennis leidt? De overtuiging die bepaalt wat kennis is, blijkt relatief aan allerlei zaken: relatief aan wie de kennis heeft, relatief aan de omstandigheden waarin een ontdekking wordt gedaan en relatief aan de culturele context waarin deze begrepen moet worden. Al sinds de uitgave van Kuhns invloedrijke werk ‘The Structure of Scientific Revolutions’ in 1962 is er binnen de wetenschapsfilosofie een beweging op gang gekomen die de ‘normale’ opvatting over wetenschap uitdaagde en tegenwoordig nog steeds uitdaagt¹. De suggestie dat verschillende paradigma’s kennis opleverden die niet zomaar vergelijkbaar zou zijn gaf een impuls tot herevaluatie van wat kennis in de wetenschap is. Is wetenschappelijke kennis absoluut geldig, of slechts binnen een bepaald paradigma of specifieke context? In dit type vraag ligt een begin van een relativistische opvatting van kennis, alsmede het begin van deze scriptie. Relativistische kennisopvattingen worden echter gezien als gevaarlijk door denkers die absolute kennis in de wetenschap voorstaan². Want als wetenschappelijke kennis relatief zou zijn aan allerlei contingente zaken, dan zou dit de wetenschappelijke exercitie van het ontdekken hoe de objectieve wereld in elkaar steekt kunnen ondermijnen.

De relativistische notie van kennis is het begin geweest van de kennissociologie (Sociology of scientific knowledge). In de kennissociologie wordt de aandacht gevestigd op de wijze waarop kennis tot stand komt: als product van een specifieke groep mensen, academici en wetenschappers, die met elkaar consensus bereiken over wat als kennis gekarakteriseerd wordt. De bijbehorende maatschappij verleent de wetenschappers autoriteit en hun conclusies over kennis worden geïnternaliseerd en voor feitelijke waarheid gehouden. Het is de vraag of ‘kennis’ in deze opvatting niet te gemakkelijk gereduceerd wordt tot slechts

¹ David Bloor, “Relativism and the Sociology of Scientific Knowledge, in *A Companion to Relativism*, ed S. D. Hales, (Oxford: Wiley-Blackwell, 2011) 433.

² *Ibid.*, 434.

een conventie, een overeenkomst tussen zogenaamde experts. Wetenschap is toch meer dan een verzameling afspraken?

In deze scriptie zal ik ingaan op de relativistische kennispositie binnen de kennissociologie die door David Bloor wordt betoogd in “the strong programme”. Deze positie is een van de meest prominente verdedigingen van epistemologisch relativisme en staat binnen de kennissociologie als een klassieker te boek.³ Ofschoon er een heel pallet aan posities binnen de kennissociologie bestaat, is Bloors positie degene waar ik mij persoonlijk het meest mee identificeer. Bijvoorbeeld omdat Bloor wel de externe wereld in acht neemt, terwijl Bruno Latour en Steve Woolgar een ontkenning van de externe werkelijkheid betogen⁴. En waar Alvin Goldman betoogt voor een waarheidsbeginsel, staat Bloors relativistische kennisopvatting dichter bij mijn overtuiging.⁵ Verder schrapt Andrew Collins reflexiviteit uit zijn kennissociologie, terwijl ik zelf juist veel zie in reflexiviteit binnen sociologie; daarover volgt later meer.⁶ Derhalve heeft de positie van Bloor heeft mijn voorkeur.

Het doel van deze scriptie is tweeledig: ten eerste wil ik onderzoeken of het epistemologisch relativisme van the strong programme overeind blijft te midden van de tegenargumenten, om zo de aannemelijkheid van de positie te verstevigen of ondermijnen. Ten tweede zal ik vanuit deze relativistische kennisopvatting zowel de sociologie als wetenschap, als de kennissociologie zelf, benaderen vanuit the strong programme om na te gaan of ook de sociologie zich met de relativistische kennisopvatting kan verenigen. Dit doe ik vanuit zowel persoonlijk motief als intellectueel motief: het persoonlijke motief bestaat doordat ik zelf een achtergrond in de Sociologie heb (Bachelor, opgeleid aan de UU). Het intellectueel motief is dat één van de vier grondprincipes van the strong programme stelt dat de positie bestand is tegen reflexiviteit. Een dusdanige claim vraagt om en verdient een kritische reflexieve benadering. De hoofdvraag in deze scriptie is als volgt:

“Is het epistemologisch relativisme, als betoogd door David Bloor in ‘the strong programme’, een houdbare positie, en wat betekent dit voor de kennisopvatting binnen de sociologie als sociale wetenschap?”

³ Steven Shapin, “Here and everywhere: Sociology of scientific knowledge,” *Annual review of sociology* (1995), 290.

⁴ Alvin Goldman, “Social Epistemology”, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Summer 2010 Edition).

⁵ Alvin Goldman, *Knowledge in a Social World*, 1e dr. (New York: Oxford University Press, 1999), 7-10.

⁶ Trevor Pinch and Trevor Pinch, "Reservations about reflexivity and new literary forms or why let the devil have all the good tunes" in *Knowledge and reflexivity: New frontiers in the sociology of knowledge*, ed. S. Woolgar, (London: Sage Publications, 1988), 183.

In de eerstvolgende paragraaf zal ik een historische schets geven om te duiden vanwaar de relativistische ideeën en de kennissociologie ontspringen. In de derde paragraaf zal ik duiden wat the strong programme van Bloor binnen de kennissociologie inhoudt. Vervolgens komt het tweetal critici van epistemologisch relativisme, Goldman en Boghossian, aan bod, en zal ik hun argumentatie, namens Bloor, van repliek bedienen. Tevens zal ik hier the strong programme aan haar eigen notie van reflexiviteit onderwerpen. In de vijfde paragraaf zal ik de epistemologische posities van mainstreamsociologie bevragen en met Pierre Bourdieu een vorm van reflexieve sociologie voorstellen. Afsluitend zal ik ten eerste concluderen dat the strong programme pragmatisch inconsistent overkomt, maar niet noodzakelijk onhoudbaar is. Ten tweede geeft de reflexieve houding van kennissociologie een les in reflexiviteit voor de mainstream sociologie. Een concreet voorbeeld hiervan vind ik in het voorstel voor reflexieve sociologie van Bourdieu. Ter conclusie zal ik een aantal aanbevelingen voor de beoefening van sociologie formuleren.

2. Historische schets

In de kennissociologie wordt nader onderzocht hoe de kennisvergaring en het aanhangen van bepaalde theorieën causaal verklaard kan worden door de actoren en instituties te onderzoeken van waaruit de wetenschappelijke kennis wordt geproduceerd⁷. De beginselen van kennissociologie komen onder andere van Robert Merton. In periode vanaf de jaren 30 tot de jaren 70 van de 20^e eeuw hield Merton zich bezig met het gronden van sociologie als wetenschap, en hij bevroeg derhalve wat de wetenschap inhield. Daarmee ontstond een vorm van kennissociologie, welk zich in Mertons woorden, bezig houdt met: “*dependence of knowledge upon social position and, to an excessive and fruitless degree, with the epistemological implications of such dependence.*”⁸ De vraag naar de gronden van wetenschappelijke kennis en de epistemologische implicaties voor wetenschap is dus al driekwart eeuw oud. Naast Merton was ook de socioloog Karl Mannheim al vroeg betrokken bij kennissociologie. Hij publiceerde in Duitse tijdschriften in de jaren 20 en 30 verschillende essays met kennissociologie (Duits: Wissenssoziologie) als onderliggend thema.⁹ Mannheim stelde dat historische processen tot kennis zouden leiden en stelde dat het menselijk denken

⁷ Anjan Chakravartty, “Scientific Realism”, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Spring 2014 Edition).

⁸ Robert Merton, “The sociology of knowledge”, *Isis*, 27(3) (1937), 493.

⁹ Karl Mannheim, *Essays on the Sociology of Knowledge*. P. Kecskemeti (Ed.). Routledge & Kegan Paul (1952), 1.

wordt gedetermineerd door sociale factoren.¹⁰ De objectieve kennisvergaring die de wetenschap voor ogen had, de vinger kunnen leggen op het absolute, zou dus niet mogelijk zijn. Dit was voor Mannheim geen poging om de wetenschap te ondermijnen, maar om het eigen denken te verhelderen en daarmee betere wetenschap te beoefenen: “*the demonstration of the dependence of thought on social reality serves to open a road to freedom.*”¹¹ Mannheim liet de wiskunde en natuurwetenschappen echter buiten het sociaal gedetermineerde.¹² Dit onderscheid maakt dat Mannheim twee verschillende causale theorieën moet hebben voor enerzijds de natuurwetenschappen en anderzijds de sociaal gedetermineerde kennis. Daarom wordt zijn positie later door David Bloor *the weak programme* genoemd, waartegenover Bloor zijn *strong programme* positioneert.¹³

Wie wel ingaat op de natuurwetenschappen is Thomas Kuhn. Begin jaren 60 vond binnen de wetenschap de ‘historische wending’ plaats, mede ingegeven door de publicatie van Kuhns werk uit 1962: *The structure of Scientific Revolutions*¹⁴. In de geschiedenis van wetenschap, voornamelijk de fysica, zag Kuhn ver uiteenlopende theorieën die op een bepaald moment in tijd geldig waren. Dit mondde uit in het idee dat er sprake is van paradigma’s, paradigmawisselingen, en dat de terminologie binnen theorieën begrepen moet worden vanuit het paradigma waaruit ze voortkomt. Dit houdt in dat begrippen die ogenschijnlijk hetzelfde betekenen, woordelijk dezelfde termen, maar geuit in verschillend paradigma, inhoudelijk onverenigbaar zijn. Het paradigma waaruit de wetenschap bedreven wordt, vormt als het ware de realiteit van wetenschappelijke fenomenen en vormt dus de realiteit waarmee de wetenschappers omgaan.¹⁵ Dit impliceert dat wetenschappers in paradigma X wezenlijk andere fenomenen onderzoeken dan wetenschappers in paradigma Y. Hierin ligt een aanzet tot een relativistische opvatting betreffende de realiteit waarmee de wetenschap verbonden is. De opvatting van de realiteit als gevormd door het paradigma waarin de wetenschappers zich bevinden, geeft vrij baan aan de gedachte dat deze realiteit niet absoluut en objectief is. Een alternatief is om de realiteit te begrijpen als sociaal geconstrueerd door het collectief, in het geval van wetenschap, door de wetenschappers zelf. De wetenschappelijke kennis die daarmee wordt gegenereerd, is daardoor een bundel sociale constructen te noemen. Mede

¹⁰ Karl Mannheim, *Essays on the Sociology of Knowledge*. P. Kecskemeti (Ed.). Routledge & Kegan Paul (1952), 2.

¹¹ Ibid., 27.

¹² Ibid., 29.

¹³ Dick Pels, ‘Karl Mannheim and the Sociology of Scientific Knowledge’: *Toward Sociological Theory*, 14(1) (1996), 30.

¹⁴ Anjan Chakravartty, “Scientific Realism”, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Spring 2014 Edition).

¹⁵ Ibid.

door Kuhns werk heeft de kennissociologie vanaf de jaren 70 een grote vlucht genomen. Beginnende vanuit Groot-Brittannië met auteurs als Bloor, Barnes, Woolgar en Collins heeft de stroming sinds die periode een academische voet aan de grond gekregen¹⁶. Bovendien is er, vergeleken met andere sociologische onderwerpen bovengemiddeld veel academische interesse vanuit de geschiedkunde en de filosofie.¹⁷ Deze aandacht heeft echter gezorgd voor vertroebeling van wat dit onderzoeksgebied precies betreft. Hierdoor is de methodologie van kennissociologie relatief ontkoppeld geraakt van de methodologie van de mainstream sociologie. Vanaf midden jaren 80 wordt de kennissociologie weer minder populair, doordat er minder geld beschikbaar wordt gesteld in de Britse en Amerikaanse plaatsen waar de stroming bloeide. Bovendien werd de kennissociologie in die periode maar weinig aangeboden aan nieuwe studenten, waardoor het enthousiasme voor dit epistemologisch uitdagende gebied achteruit is gegaan.¹⁸ Sinds de eeuwwisseling is er specifiek over the strong programme relatief weinig gepubliceerd. Vanaf de jaren 90 tot nu lijkt de kennissociologie verstrengeld te zijn geraakt met Science and Technology Studies, wat momenteel wel een bloeiende discipline is, maar die meer behelst dan het begrijpen hoe kennis sociaal geconstrueerd wordt.

In het vervolg van deze scriptie ga ik nader in op één van de prominentste posities binnen de kennissociologie welk verdedigd wordt door David Bloor in the strong programme. Bloor is werkzaam aan de University of Edinburgh, en de kennissociologen die hier actief zijn vallen gezamenlijk onder de noemer de Edinburgh School. Bloors positie heeft veel tegengeluid gekregen, maar lijkt overal een adequaat weerwoord op te hebben. Daarom zal ik in de volgende paragraaf the strong programme uiteenzetten en de houdbaarheid van deze relativistische theorie onderzoeken.

3. The strong programme

In het sociologisch perspectief van David Bloor is wetenschappelijke kennis te bezien als een ‘*natural phenomenon*’¹⁹, klaar om onderzocht te worden in al haar facetten. Dit is een andere benadering van kennis dan in de wetenschapsfilosofie gebruikelijk is. Waar voor traditionele filosofen bijvoorbeeld Justified True Belief als kennis wordt gezien, stelt Bloor dat kennis

¹⁶ Steven Shapin, “Here and everywhere: Sociology of scientific knowledge,” *Annual review of sociology* (1995), 290.

¹⁷ Ibid., 291.

¹⁸ Ibid., 293.

¹⁹ David Bloor, *Knowledge and Social Imagery*, 2e dr. (Chicago: The University of Chicago Press, 1991), 5.

datgene is wat men aanneemt als kennis. In plaats van de rechtvaardiging van kennis te zoeken, onderzoekt Bloor de lokale context-specifieke rechtvaardigingen die mensen geven. Dus waar de wetenschapsfilosoof nagaat of een bepaalde theorie over een fenomeen daadwerkelijk waar is of kan zijn, onderzoekt Bloor als kennissocioloog op welke gronden iets voor waar gehouden worden. Het subject van onderzoek verschilt dus.

Bloor stelt dat kennis datgene is wat mensen overtuigd voor waar houden en waarnaar ze leven.²⁰ Om onderscheid te maken tussen individuele overtuigingen (=beliefs) en kennis (=knowledge), gebruikt Bloor kennis voor datgene wat gezamenlijk onderschreven wordt binnen een groep. Het gaat de socioloog voornamelijk om overtuigingen die geïnstitutionaliseerd zijn, onderschreven worden door de lokale autoriteit op het gebied van kennis en die vanzelfsprekend zijn geworden. Deze opvatting geeft dus niet de ruimte aan elk individu om te claimen dat alle onzinnige opvattingen die hij of zij heeft, direct kennis is; kennis gaat om collectieve opvattingen van een groep en overstijgt daarmee het individu. Hier is een breuk te herkennen met de traditionele epistemologie die uitgaat van een individualistische kennisopvatting, terwijl de kennissociologie meer onder sociale epistemologie te plaatsen is.

Het startpunt van kennissociologie, volgens Bloor, is de grote variatie die bestaat of bestond tussen de opvattingen van verschillende mensen over hoe de wereld in elkaar zit; er is enorme variatie tussen de kennisclaims die verschillende groepen maken. Vergelijk de ontstaansgeschiedenis van de wereld volgens de Griekse oudheid met die van de Indianen of met de wetenschappelijke theorieën van tegenwoordig. Deze wereldbeelden zijn onverenigbaar, maar vertegenwoordigen wel de kennisopvatting van enorme groepen mensen. De kennissociologie stelt hierbij, onder andere maar niet uitsluitend, de volgende vragen: wat zijn de oorzaken voor deze variatie, en hoe en waarom veranderen deze?²¹ Hoe komt de kennis tot stand, en hoe wordt deze in stand gehouden? Welke causale factoren bepalen wat men voor kennis aanneemt? En welke mechanismen zijn er aan het werk in het bedrijven van wetenschap en wat voor soort kennis levert dit op?

Bloor wil dat het beoefenen van kennissociologie gebeurt op een manier die gelijk is aan andere wetenschappen, en hij introduceert wat hij noemt: the strong programme. Hij geeft de volgende vier grondprincipes welk centraal moeten staan in het sociologisch onderzoeken van wetenschappelijke kennis²²:

²⁰ David Bloor, *Knowledge and Social Imagery*, 2e dr. (Chicago: The University of Chicago Press, 1991), 5.

²¹ Ibid.

²² Ibid., 7.

1. Oorzakelijkheid. Kennissociologie moet ingaan op wat de omstandigheden zijn, die bepalend zijn voor de totstandkoming van kennis en overtuigingen.
2. Onpartijdigheid. Kennissociologie moet zowel juiste als onjuiste, rationele als irrationele en succesvolle als onsuccesvolle theorieën kunnen verklaren. Beide kanten vereisen een causale verklaring. Een verklaring voor het als 'waar' bestempelen van een theorie, is het ontsluiten van welke sociale mechanismen er aan het werk zijn wanneer men een theorie voor waar aanneemt. De onpartijdigheid zit in het zoeken naar die mechanismen voor zowel onjuiste als juiste theorieën (onwaar en waar naar de huidige maatstaven).
3. Symmetrie. Kennissociologie moet geen onderscheid maken in verklaringen geven voor juiste en onjuiste overtuigingen, maar moet met eenzelfde type causale verklaring zowel juiste als onjuiste overtuigingen kunnen verklaren. Dus de juistheid van een theorie geeft deze geen andere status dan een onjuiste theorie. Beide komen tot stand op eenzelfde soort wijze, dus er kan geen statusverschil in de verklaring zijn.
4. Reflexiviteit. De kennissociologie moet ook op zichzelf toepasbaar zijn; hoe de kennissociologie zelf met kennis omgaat, moet op dezelfde wijze onderzocht kunnen worden, met dezelfde methoden en instrumenten. Dit waarborgt de eigen positie. Wanneer het zichzelf niet als object van onderzoek kan nemen op eenzelfde wijze als het de kennis binnen andere wetenschapsgebieden onderzoekt, dan zou dit het onrechtmatig verlenen van een privilege aan de kennissociologie zelf zijn. Dit zou in zelfweerlegging uitmonden, omdat het toekennen van privileges het verheffen van een epistemologische autoriteit zou zijn en dat is in strijd met het principe van onpartijdigheid. Dus reflexiviteit is noodzakelijk binnen de kennissociologie.

Met het geven van die vier fundamentele principes van the strong programme, stelt Bloor dat hij een kader heeft uitgelijnd waarmee het beoefenen van kennissociologie in praktijk gebracht kan worden. Deze principes zijn echter niet evident voor iedereen gebleken en Bloor verdedigd de positie daarom al decennia tegen critici.

Het principe van causaliteit is niet erg omstreden: een overtuiging wordt simpelweg veroorzaakt door door iets wat daar aan voorafgaat. Wat wel voor roering zorgt, is de implicatie van the strong programme vanuit de principes van onpartijdigheid en symmetrie samen. De implicatie is als volgt: als juiste als onjuiste theorieën tot stand komen door

eenzelfde causaliteit, dan behoren zowel het juiste als het onjuiste in eenzelfde oorzakelijke categorie. Dit betekent dat er door relativisten een soort *monisme* wordt betoogd: “*the relativist places all beliefs on a par with one another for the purposes of explanation ... he is advocating a form of monism*”²³. Tegenstanders van dit monisme, rationalisten, hangen een soort dualisme aan waarin rationeel van irrationeel moet worden onderscheiden, en waar van onwaar. Volgens de rationalist zijn het verschillende klassen, verschillende typen, theorieën, en dienen juiste theorieën door andere factoren verklaard te worden dan onjuiste²⁴. Het monistisch denken van het relativisme behandelt de theorieën, zowel waar als onwaar, als eenzelfde type fenomenen die een verklaring vereisen. Wat betekenen de woorden juist en onjuist dan nog, en wat is kennis uiteindelijk?

Dit brengt ons bij de relativistische opvatting die in the strong programme schuilgaat. Kennis is datgene wat door de wetenschap als kennis wordt voortgebracht. En datgene wat de wetenschap voortbrengt, is afhankelijk van de smeltkroes aan sociale, fysieke en ideologische factoren. De juistheid van een theorie, van iets dat als kennis wordt voortgebracht, is daarmee contingent. Iets is niet juiste kennis omdat het de stand van zaken in de wereld is, maar het is juist omdat de gemeenschap van wetenschap meent dat het juist is en de wetenschap de autoriteit is voor de grotere samenleving. En daar heeft de wetenschap goede verklaringen voor; theorieën worden niet zomaar klakkeloos aangenomen. Er is voldoende methodologie die daaraan voorafgaat. Echter blijft de cruciale notie van relativisme overeind: de kennis die we alledaags als kennis gebruiken, is van contingente aard.

Met het vierde basisprincipe, van reflexiviteit, stelt the strong programme zichzelf kwetsbaar op. In plaats van buiten schot te blijven, stelt Bloor dat the strong programme op zichzelf toegepast moet kunnen worden om een adequate theorie te kunnen zijn. Het nalaten van reflexieve analyse zou the strong programme een geprivilegieerde status geven en hiermee tegen het principe van onpartijdigheid in gaan; dus dit zou onhoudbaar zijn binnen the strong programme zelf. Met reflexiviteit komt Bloor meteen tegemoet aan kritiek die iedere vorm van relativisme mag verwachten in de vorm van zelfweerlegging en het beroepen op de termen zoals waarheid: “*It is sometimes said ... that the relativist has undermined his own right to use words like ‘true’ or ‘false’*”.²⁵ Bloor reageert adequaat door te stellen dat de relativist zich bedient van de woorden waar en onwaar, maar zich er tevens bewust van is dat de maatstaven van het waar of onwaar zijn van uitspraken afhangt van de normen en

²³ Barry Barnes and David Bloor, "Relativism, Rationalism, and the Sociology of Knowledge" in *Rationality and Relativism*, ed. M. Hollis and S. Lukes, (Cambridge: MIT Press, 1982), 25.

²⁴ Ibid., 26.

²⁵ Ibid.

standaarden die de relativist tot zijn beschikking heeft in zijn contingente context. Dit betekent dat de relativist ‘*accepts that none of the justifications of his preferences can be formulated in absolute or context-independent terms.*’²⁶ Het is dus een extra laag van bewustwording van de eigen vanzelfsprekendheden en diens contingentie, zonder direct te stellen dat opeens alles waar of alles onwaar is. Iets blijft waar of onwaar vanuit een set aan maatstaven voor Bloor. Niettemin zijn deze maatstaven niet absoluut zoals de realist het graag zou zien, maar zijn ze geconstrueerd door contingente factoren. Dit maakt de maatstaven echter niet ongeldig, maar wel on-absoluut.

De crux van the strong programme ligt voor mij in dit vierde grondprincipe van reflexiviteit. Hier ga ik later verder op in. Eerst presenteer ik twee sceptici van het epistemologisch relativisme om weer te geven hoe de relativistische positie van Bloor zich tegen deze kritiek verweert.

4. Kritiek op the strong programme

4.1 Goldman

Eén criticus van de epistemologisch relativistische positie is Alvin Goldman. Hij erkent wel de sociale aspecten die gemoeid zijn bij het bedrijven van wetenschap, maar wil niet uitgaan van relativisme ten aanzien van kennis. In zijn werk ‘*Knowledge in a social world*’ (1999) meent hij aanvankelijk geen moeite te hebben met de kennissociologie als tak van de sociologie die de sociale aspecten van wetenschap onderzoekt. Goldman verwijst hier expliciet naar de kennissociologie van Shapin, directe collega van Bloor wie ook tot de Edinburgh school wordt gerekend. Goldman vindt het echter wel problematisch wanneer blijkt dat ware overtuigingen (=true beliefs) een andere inhoud krijgen in de kennissociologie dan bij Goldmans eigen kennisopvatting. Waar Goldman uitgaat van bestaande absolute waarheden in zijn ‘*veritistic social epistemology*’, nemen Shapin en Bloor een positie in die ware overtuigingen ziet als de uitkomst van het conventieproces waarin ware opvattingen wel als waar worden gezien, maar in wezen gepostuleerd zijn als waar door een autoriteit en geïnstitutionaliseerd als ware kennis. Goldman verwoordt zijn probleem als volgt: “*the expressions “true belief” and “accepted belief” are simply not equivalent*”.²⁷ Hij stelt dat de kennissociologie hier onterecht met de notie van ‘ware overtuiging’ aan de haal gaat, terwijl

²⁶ Barry Barnes and David Bloor, "Relativism, Rationalism, and the Sociology of Knowledge" in *Rationality and Relativism*, ed. M. Hollis and S. Lukes, (Cambridge: MIT Press, 1982), 27.

²⁷ Alvin Goldman, *Knowledge in a Social World*, 1e dr. (New York: Oxford University Press, 1999), 8.

er al voldoende terminologie beschikbaar is om die concepten uit te drukken zoals: ‘mening’ of ‘overtuiging’. De notie van waarheid, gedefinieerd als *true belief*, moet volgens Goldman intact worden gelaten, en niet verward worden met *accepted beliefs* zoals de kennissociologie voorstelt.

Goldman weigert om de relativistische epistemologie aan te nemen. Hij verwerpt de inhoud die de kennissociologie aan het concept ‘ware overtuiging’ hangt. In ‘Knowledge in a Social World’ ontvouwt Goldman een eigen positie ten aanzien van kennis in de sociale wereld: “veritistic social epistemology”. Om deze theorie te kunnen gronden, begint hij met een verdediging tegen epistemologisch relativisme. Hij onderscheidt zes, in meer of mindere mate overlappende, relativistische kritieken op de op waarheid georiënteerde positie, die hij als een karikatuur plaatst onder de noemer ‘*veriphobic*’.²⁸ Hier ga ik in op één van de relativistische bezwaren die hij behandelt en meent te weerleggen: the argument of social construction. De overige relativistische bezwaren die hij behandelt, ga ik aan voorbij, omdat deze niet of in mindere mate bij mijn persoonlijke positie aansluiten, en derhalve minder relevant zijn voor deze scriptie.

Wat Goldman noemt: ‘The argument of social construction’, is een vrij goede samenvatting van wat mijn eigen positie inhoudt: “*There is no such thing as transcendent truth. What we call “true” is simply what we agree with. So-called truths of facts are merely negotiated beliefs, the products of social construction and fabrication, not ‘objective’ of ‘external’ features of the world.*”²⁹ Goldman onderscheidt twee varianten binnen deze positie, grofweg die van Richard Rorty en die van Woolgar en Latour. Ik identificeer het meest met de positie van Rorty, zoals Goldman deze in het volgende citaat omschrijft: “*Truth is not a property possessed by beliefs in virtue of some relation they bear to “worldly” facts that stand outside of discursive practices.*”³⁰ De performatieve waarheidstheorie die Rorty erop nahoudt, die Goldman weerlegt, hang ik niet aan en bespreek derhalve niet. Het bovenstaande citaat drukt echter wel uit wat mijn positie is. Mijns inziens is waarheid iets waarover men het eens is. Of datgene waarover men het eens is, correspondeert met de stand van zaken in de daadwerkelijke wereld is echter een andere vraag. We kunnen dat niet weten, doordat we een beperkt cognitief apparaat hebben: we hebben zintuigen en hersenen. Deze geven ons sensibele informatie en daarmee enigszins toegang tot zaken buiten onszelf. Ook geven deze ons de mogelijkheid tot rationeel en abstract denken opdat we iets met die sensibele

²⁸ Alvin Goldman, *Knowledge in a Social World*, 1e dr. (New York: Oxford University Press, 1999), 9.

²⁹ *Ibid.*, 10.

³⁰ *Ibid.*,

indrukken kunnen doen. Maar dit cognitief apparaat met vergaande, maar desalniettemin begrensde functionaliteit is geen garantie dat de dingen die wij als *waar* beschouwen en benoemen, dé manier is hoe de wereld in elkaar steekt. De waarheid, de voor waar aangenomen concepten, theorieën en ideeën, is sociaal geconstrueerd. Dit is niet het ontkennen van een externe wereld; die staat geheel terecht causaal centraal in de wetenschap. Ik betoog hier niet voor een idealistische opvatting, maar ik wil wel betogen dat waarheid niet het sociale bestaan ontstijgt: waarheid is een sociaal construct.

De waarheid waarover Goldman spreekt, is er een die wel correspondeert met de werkelijkheid. “*A consensus theory of truth seems wrong from the start*” stelt Goldman.³¹ Als voorbeeld noemt hij de dubbele helix structuur van een DNA-streng. In de gegeven wereld gaat men er van uit dat een taaluiting over deze dubbele helix structuur waar is. En wanneer er niets over ontdekt zou zijn, dan zou deze taaluiting volgens Goldman alsnog waar zijn geweest. Voor het *waar zijn* van de taaluiting komt er dus geen sociale constructie aan te pas. Overtuigd van zijn gelijk, stelt Goldman: “*Such examples refute the attempt to equate truth with actual belief*”.³²

Dit soort voorbeelden betekenen voor mij echter precies het tegenovergestelde: voorafgaand aan de taaluiting is er consensus gekomen over wat een DNA-streng is en wat die helix structuur is. Uit onderzoeken door wetenschappers zijn conclusies gekomen, gevuld met interpretaties, en binnen de wetenschappelijke gemeenschap is er vervolgens consensus gekomen over de stand van zaken, voor zover ons cognitieve apparaat ons toegang daartoe verschaft. Er zijn woorden uitgevonden die een definitie krijgen en die we voor waar houden. Welnu is een taaluiting over de DNA-streng mogelijk waar, mits deze correspondeert met de consensus op dit gebied. Voorafgaand aan ‘ontdekkingen’ op het gebied van DNA zou het een nietszeggende combinatie van woorden zijn geweest. Dus niet de truth zoals Goldman het ziet.

De verschillende beginaannames maken dat Goldman en ik het niets eens worden, doordat we elkaars definitie van wat waarheid zou zijn niet aannemen. Het is daarmee duidelijk dat ik Goldmans positie niet definitief kan ondermijnen, omdat we min of meer een andere taal spreken: met ieder onze eigen definitie van waarheid vallen we buiten elkaars discourse. Het is een fundamenteel verschil, en ik zal moeten leven met het feit dat Goldman er een andere definitie van waarheid op nahoudt dan ik. Dit is passend binnen mijn relativistische positie en dus geen argument dat het epistemologisch relativisme zal schaden.

³¹ Alvin Goldman, *Knowledge in a Social World*, 1e dr. (New York: Oxford University Press, 1999), 12.

³² Ibid.

4.2 Boghossian

Een tweede vooraanstaande criticus van het epistemologisch relativisme is Paul Boghossian. In 2006 publiceerde hij 'Fear of Knowledge'. Deze titel doet denken aan de karikaturale trekken van relativistische denkers, die ook Goldmans 'veriphobic' impliceerde. Bloor vermeldt dat dit werk bekend staat als "*a decisive demolition of the pretensions of relativism.*"³³ Op papier dus een geduchte concurrent voor de epistemologische relativist. In deze paragraaf ga ik louter in op expliciete verwijzingen van Boghossian naar Bloor.

Boghossian introduceert "*the doctrine of Equal Validity*"³⁴, waarin hij een overkoepelende positie schetst van postmoderne relativistische denkers. Hij schaaft hieronder en citeert ter voorbeeld zowel Feyerabend, Shapin en ook Bloor. Volgens de Equal Validity doctrine zijn er veel radicaal verschillende, maar toch "eveneens geldige" manieren om de wereld te kennen, en de wetenschap is slechts één van deze manieren.³⁵ Vervolgens begint Boghossian een pleidooi voor het toekennen van een geprivilegieerde status aan wetenschap en stelt hij dat een op wetenschappelijke methode verkregen feit "*may be false, of course, but it is the most reasonable one, given the evidence.*"³⁶ Kennissociologen wie, volgens Boghossian, the Equal Validity doctrine aanhangen, hebben het dus bij het verkeerde eind: de radicaal verschillende manieren om de wereld te kennen zijn niet allen eveneens geldig. Het is de wetenschap die de meest valide manier is om de wereld te kennen.

Wat Bloor betoogt in zijn relativisme is echter iets anders dan the Equal Validity doctrine. Hij betoogt zelfs *niet* datgene wat Boghossian hem in de mond legt. Bloor wil niet vervallen in een "anything goes"-positie van relativisme waarin alle overtuigingen in gelijke mate juist en onjuist zijn. Hij stelt dat het gaat om de oorzaken van de betrouwbaarheid en geloofwaardigheid van een theorie: "*Our equivalence postulate is that all beliefs are on a par with one another with respect to the causes of their credibility.*"³⁷ Dit impliceert niet dat verschillende theorieën zomaar evenzeer geldig zijn, maar dat de oorzaken waardoor men de verschillende soorten theorieën aanhangt, eenzelfde bevraging vereisen. Wanneer de wetenschap de beste manier is om tot het rechtvaardigen van claims te komen,

³³ David Bloor, "Relativism and the Sociology of Scientific Knowledge, in *A Companion to Relativism*, ed S. D. Hales, (Oxford: Wiley-Blackwell, 2011) 452.

³⁴ Paul Boghossian, "*Fear of Knowledge: Against Relativism and Constructivism*", (Oxford: Clarendon Press, 2006), 2-3.

³⁵ Ibid.

³⁶ Ibid., 4.

³⁷ Barry Barnes and David Bloor, "Relativism, Rationalism, and the Sociology of Knowledge" in *Rationality and Relativism*, ed. M. Hollis and S. Lukes, (Cambridge: MIT Press, 1982), 23.

dan is dit een goede weg om te bewandelen. Maar dit is niet per definitie de enige juiste weg zoals Boghossian stelt. Een theorie kan dus prima volgens de lokale contingente huidige standaard van rechtvaardigingen juist worden bevonden, en zelfs meer juist dan een andere theorie. Maar het idee dat elke theorie even goed en even fout zou zijn is dus niet wat Bloor voor ogen had. Het is dus Boghossian die de positie van Bloor niet helder vat, en Bloor ten onrechte de Equal Validity doctrine in de mond legt. De kritiek van Boghossian blijkt dus ongegrond, en de relativistische kennispositie van the strong programme komt daarom niet in het geding.

Dus zowel Goldman als Boghossian vormen geen definitieve bedreiging voor the strong programme. Is the strong programme als positie dan zo sterk? Naar mijn idee is het vierde basisprincipe van the strong programme, het beginsel van reflexiviteit, wel kwetsbaar. Het probleem van het op zichzelf betrekken van relativistische posities geeft vaak vuurwerk in de vorm van zelfweerlegging. In de volgende sectie zal ik hier op inzoomen.

4.3.1 Hoe reflexief is the strong programme?

Ingegeven door de weerbaarheid van het epistemologisch relativisme van Bloor, is zijn strong programme decennialang ongewijzigd gebleven. Toch is er iets merkwaardigs aan de hand met het vierde grondbeginsel van reflexiviteit. Terwijl dit één van de vier grondprincipes is, wordt deze in de literatuur nauwelijks aangevallen. Boghossian bijvoorbeeld benoemt de andere drie principes van the strong programme expliciet, maar laat reflexiviteit achterwege.³⁸ Trevor Pinch stelt dat reflexiviteit als grondbeginsel door niemand serieus wordt genomen en lijkt zelfs te suggereren dat Bloor zelf de reflexiviteit niet serieus neemt.³⁹ Echter, de reflexiviteit van de epistemologisch relativist zou, volgens mij, een gevaarlijke horde kunnen zijn met het oog op zelfweerlegging. Immers, wanneer kennis niet absoluut maar relatief is, kan de positie van relativisme zichzelf slechts in relatieve termen uitdrukken. Daarmee ondermijnt de relativist zichzelf omdat hij ofwel niets kan claimen op gebied van waar of onwaar (de termen zijn relatief geworden en daarmee altijd waar of altijd onwaar), ofwel omdat het één van vele waarheden is en daarmee irrelevant wordt. Daarom wil ik hier verder op focussen.

Met het oog op precisie citeer ik Bloors precieze formulering hier: "*It would be reflexive. In principle its patterns of explanation would have to be applicable to sociology*

³⁸ Paul Boghossian, "*Fear of Knowledge: Against Relativism and Constructivism*", (Oxford: Clarendon Press, 2006), 114.

³⁹ Trevor Pinch and Trevor Pinch, "Reservations about reflexivity and new literary forms or why let the devil have all the good tunes" in *Knowledge and reflexivity: New frontiers in the sociology of knowledge*, ed. S. Woolgar, (London: Sage Publications, 1988), 182.

itself. Like the requirement of symmetry this is a response to the need to seek for general explanations. It is an obvious requirement of principle because otherwise sociology would be a standing refutation of its own theories."⁴⁰ De kennissociologie moet dus op zichzelf kunnen worden betrokken, en Bloor erkent ook dat het in gebreke blijven daarvan een weerlegging van de eigen positie is. Het is daarom een gemiste kans van Bloor dat hij dit principe niet daadwerkelijk zelf een keer op the strong programme toepast. Dit zou een ideale verdediging zijn geweest die zowel empirisch als theoretisch een sterk argument voor the strong programme zou zijn. Echter ligt het nu anders: het betogen dat reflexiviteit een grondbeginsel is, maar geen reflexieve analyse op de eigen positie toepassen, is haast performatieve zelfweerlegging van de eigen positie te noemen. Het claimen dat de kennissociologie in iedere andere wetenschap de causaliteit van voor waar aangenomen overtuigingen kan onderzoeken, maar niet het eigen vakgebied onder de loep leggen, is een serieuze tekortkoming en ondermijning van the strong programme. Het blijft daarom de vraag of de reflexieve analyse überhaupt mogelijk is zonder de positie te ondermijnen.

Volgens Trevor Pinch kun je de kennisclaims van kennissociologie lezen als samengevat in de volgende stelling: "*Proposition 1: Sociology of Scientific Knowledge has shown that X (where X is a body of knowledge) is actually Y (where Y is a body of socially constructed knowledge).*"⁴¹ Dit zou de reflexiviteit van de positie wel degelijk in gevaar brengen. Hier blijkt dat wanneer de kennis van binnen the strong programme wordt gerekend bij het kennisgeheel X, deze na sociologische analyse van de eigen epistemologische positie, bij nader inzien toch tot Y zou behoren. Pinch vervolgt met de suggestie dat wanneer de kennis niet tot X maar tot Y behoort, deze kennisclaim die gemaakt werd vanuit de kennissociologie met als beginaanname dat X toch X is, niet langer houdbaar is. Dus als *proposition 1* waar is, dan is het gevolg dat X eigenlijk Y is, en daarmee kan de claim van *proposition 1* niet langer gemaakt worden vanuit X. Maar als *proposition 1* niet waar is, dan laat de kennissociologie dus niet zien dat X eigenlijk Y is, en lijkt de beginaanname van de kennissociologie zoekgeraakt. Dus zowel het waar als onwaar zijn van *proposition 1* is problematisch voor de strong programme. Is dit een conclusie die Bloor had voorzien en daarmee de contingente lokale causaliteit van het nalaten van een reflexieve analyse op the strong programme? Niet noodzakelijk.

⁴⁰ David Bloor, *Knowledge and Social Imagery*, 2e dr. (Chicago: The University of Chicago Press, 1991), 7.

⁴¹ Trevor Pinch and Trevor Pinch, "Reservations about reflexivity and new literary forms or why let the devil have all the good tunes" in *Knowledge and reflexivity: New frontiers in the sociology of knowledge*, ed. S. Woolgar, (London: Sage Publications, 1988), 181.

4.3.2 Toegepaste reflexiviteit

Om toch te ontdekken in hoeverre the strong programme de eigen eis van reflexiviteit het hoofd biedt zal ik zelf de kennisopvatting van the strong programme als betoogd door Bloor onderwerpen aan de eigen principes. Hier zal ik de vier beginselen langsgaan om de kennisopvatting sociologisch te verklaren. Ten eerste de causaliteit. Welke omstandigheden zorgen ervoor dat bepaalde opvattingen tot stand komen? Er moeten voorafgaand aan de opvattingen die tot the strong programme leiden bepaalde sociale, politieke en andere contingente factoren zijn geweest die de opvattingen van Bloor hebben vormgegeven. Dit impliceert dat er een specifiek mechanisme in de kennisopvatting van de voorstanders van the strong programme is binnengedrongen, dat niet op academici buiten de Edinburgh school van toepassing is. Het aanstippen waar de opvattingen en overtuigingen precies vandaan komen, is empirisch ingewikkeld. Maar in de hypothetische situatie dat dit wel mogelijk is, zou dit waarschijnlijk blootleggen hoe specifieke politieke, sociale, emotieve en autoritaire factoren bepalend zijn geweest in het aanhangen van the strong programme. Het eerste principe verloopt probleemloos.

Ten tweede het principe van onpartijdigheid. Deze stelt dat opvattingen over wat waar en onwaar is, volgens de maatstaven waarmee de kennissociologen werken, op eenzelfde wijze behandeld moeten worden. De zaken die Bloor en collega's voor waar houden, de eigen positie, en die ze voor onwaar houden, bijvoorbeeld de positie van critici, zullen ze van lokale causale factoren moeten kunnen voorzien. Het beschrijven van de eigen waarheden en die van anderen vereist het ontsluiten van de contingente causale factoren. De kennissocioloog wordt hier buiten de argumentatie voor de eigen positie geplaatst; er moet voorbij de redenen worden gezocht naar waarom de juiste en de onjuiste posities worden aangehangen. Het lijkt mij interessant voor Bloor, die zelf actief tegen tegenstanders argumenteerde en dialectiek niet schuwt, om de posities van tegenstanders op een dusdanige wijze te verklaren. Er wordt van de kennissocioloog verwacht om contingente gronden, voorbij de rationele wegen van argumentatie in de filosofie, voor de eigen epistemologische positie neer te zetten, en deze zonder partijdigheid naast de contingente gronden voor de positie van tegenstanders te plaatsen. Dit zou wel eens interessant licht kunnen werpen op de epistemologische posities van voor- en tegenstander van the strong programme. In praktijk zal het bijzonder moeilijk zijn om dit uit te voeren, echter zou het in principe mogelijk zijn en daarmee geen logisch noodzakelijke weerlegging van de eigen positie inhouden. Dus ook dit interne principe overleeft the strong programme.

Ten derde het symmetrie principe. Dit principe stelt dat elke type overtuiging, zowel juist als onjuist in de ogen van de onderzoeker, via eenzelfde type oorzaak tot stand is gekomen. Datgene waardoor de kennissocioloog tot zijn inzicht komt, zou dan hetzelfde zijn waardoor de tegenstander tot zijn inzichten komt. Dit principe maakt duidelijk dat je bijvoorbeeld niet de ene overtuiging door politieke factoren, en de andere overtuiging door empirische gegevens mag verklaren. Maar dat beide overtuigingen door zowel het politieke als het empirische moeten worden veroorzaakt. Dit voorkomt dat ware overtuigingen worden toegeschreven aan de waarheid en onjuiste overtuigingen aan toevallige sociale of emotieve factoren. De kennissocioloog heeft in principe geen problemen hier: het erkennen dat eenzelfde X bij verschillende mensen een verschillend standpunt teweegbrengt is geoorloofd.

Tenslotte het vierde principe van reflexiviteit, waarvan deze alinea's een uitwerking zijn. The strong programme krijgt geen onmogelijkheden wanneer het op zichzelf wordt toegepast. Het probleem dat Pinch aanduidt, wordt als volgt opgelost: We dachten oorspronkelijk dat de kennisclaims van the strong programme tot X behoorde, maar na de reflexieve analyse blijken deze eigenlijk tot Y te behoren. Nu we weten dat de kennis tot Y behoort, moeten we ons oorspronkelijke oordeel met dit nieuwe gegeven laten samensmelten. Dit kan door de oorspronkelijke propositie van Pinch, geuit vanuit kennisgeheel X, nogmaals te uiten vanuit maar dan vanuit kennisgeheel Y: *Propositie 2: De kennissociologie laat zien dat X (waar X een geheel van kennis is) eigenlijk Y (waar Y een geheel van sociaal geconstrueerde kennis is) is, waarbij de kennissociologie vanuit Y begrepen moet worden.*

Hierbij valt echter wel wat op te merken. De reflexieve analyse levert een theorie op die extreem zelfbewust is van de mogelijkheid dat de eigen epistemologische positie heel anders had kunnen zijn wanneer de contingente factoren vanwaar de positie ontstaan is anders zouden zijn geweest. Echter zullen de voorstanders van the strong programme alsnog wel kennisclaims kunnen evalueren met de maatstaven die ze hebben en hiermee is de positie formeel niet noodzakelijk zelfweerlegend. Maar in praktisch opzicht, is het sluimerende idee dat iedere evaluatieve uitspraak niet op een waarheidsbeginsel, maar op een op contingente wijze tot stand gekomen set aan maatstaven voor "waar" en "onwaar" stoelt, een onprettige bijkomstigheid. Het lijkt mij verontrustend om een extreme bewustheid te hebben van de contingentie van de status van je waarheden terwijl je iets probeert te betogen.

In contrast met andere epistemologische posities die wel een absolute waarheid voorstaan waaraan zij hun maatstaven ontleen ter evaluatie van de juistheid van theorieën, bijvoorbeeld Goldmans veritistische positie, heeft Bloor's strong programme dus in praktijk een soort handicap. Goldman kan simpelweg stellen: "X is waar". Terwijl Bloor moet stellen:

“X is waar volgens deze specifieke maatstaven die op contingente wijze causaal gevormd zijn.” Bloor zal dus een extra uitleg aan de epistemologische claim moeten toevoegen. De uitkomst van het toevoegen van het principe van reflexiviteit aan the strong programme maakt het dus ingewikkelder om ferm stelling te nemen. Het lijkt formeel wel mogelijk, maar in praktijk echter gepaard te gaan met een slag om de arm. Het is eenvoudig te betogen dat een theorie haar waarheid ontleent aan de autoriteit van de groep academici die tot consensus is gekomen wanneer het een theorie betreft waar jouw eigen epistemologische positie niet mee samenvalt. Echter het in praktijk kunnen brengen dat jouw eigen epistemologische positie gebaseerd is op het internaliseren van een consensus die een bepaalde groep mensen heeft bereikt op het onderwerp van kennis, is een bijzondere wending die de kennissocioloog met Bloor zal moeten maken. Het wordt niet logisch noodzakelijk uitgesloten dat je zo kunt bestaan; het is geen strikte zelfweerlegging. Maar het in praktijk brengen van een dusdanige positie lijkt mij pragmatisch onhoudbaar.

Het is dus niet de relativistische kennisopvatting binnen the strong program welk problematisch aandoet, maar de praktische implicaties van reflexiviteit. De relativistische positie van Bloor is vernuftig genoeg om de dans te ontspringen bij Goldmans kritiek op de relativistische opvatting van waarheid, en kan zich adequaat verdedigen wanneer Boghossian ten onrechte de ‘anything goes’-positie aan the strong programme toeschrijft. Ook de reflexieve analyse, als principiële vereiste, is geen onoverkoombare stap. Deze is echter wel onaangenaam in de praktijk, en daarom is het extra spijtig dat Bloor zelf geen reflexieve analyse van the strong programme heeft gepubliceerd.

Dit geeft te denken hoe men met reflexiviteit omgaat in de sociologie, buiten het specialisme van kennissociologie. Waar men de sociale wereld onderzoekt, en tijdens het onderzoeken aan contingente sociale processen wordt blootgesteld, wat voor soort feiten worden daar ontdekt of geconstrueerd? Is epistemologische reflexiviteit daar ook iets wat vermeden wordt?

5. Reflexiviteit binnen de sociologie

Allereerst wil ik opmerken dat de kennissociologie geen mainstream sociologie lijkt te zijn.⁴² Het onderdeel kennissociologie heeft ook geen plaats in het curriculum van de bachelor opleiding sociologie aan de Universiteit Utrecht. De nadruk ligt daar op de verwerving van

⁴² Dick Pels, *Unhastening science: Autonomy and reflexivity in the social theory of knowledge*, 7e dr. (Liverpool University Press, 2003), 52.

kwantitatieve onderzoeksmethoden die sociologische kennis kunnen opleveren en het toepassen hiervan op subgebieden zoals gezinssociologie, netwerksociologie en organisatiesociologie. Er wordt echter voorbijgegaan aan de epistemologische status van de sociologische kennis die zo wordt gegenereerd. De vraag of de kennis die we middels kwantitatieve methoden ontdekken of construeren noodzakelijk gebonden is aan de stand van zaken in de realiteit en dus absoluut van aard is, of dat deze relatief is aan contingente zaken, wordt niet gesteld. Echter is de relativistische kennisopvatting van Bloor gebaseerd op sociologisch denken. Wanneer dit als voorbeeld van goede sociologie telt, impliceert dit dat de sociologie, welk per definitie ook gebaseerd is op sociologisch denken, een relativistisch component zou bevatten. Het nalaten om over epistemologie te spreken, wekt echter de suggestie dat de sociologische kennis die we hebben objectief geldig is en dat dit geen discussiepunt is. Daarom wil ik hier stellen dat het volgen van aangeleerde methodiek niet voldoende is om de sociologie als wetenschap te bedrijven en begrijpen. De epistemologische status van de sociologische kennis moet kunnen worden uiteengezet om echt iets te kunnen toevoegen. In een werk over epistemologie van sociale wetenschappen verwoordt de filosoof Rosenberg dit treffend: “*If social science is to provide knowledge, it cannot be indifferent to what constitutes knowledge*”.⁴³ Voorbij het simpelweg uitvoeren van analyse en beschrijven van de uitkomsten is het mijns inziens noodzakelijk te kunnen begrijpen wat deze uitkomsten betekenen; wat deze sociologische kennis moet uitdrukken en waaruit deze is geconstitueerd.

In een poging duidelijkheid te krijgen zou een reflexieve benadering van de epistemologische status van sociologische kennis uitkomst kunnen bieden. Zoals in voorgaande sectie beschreven, is Bloors strong programme, hoewel met voldoende moeite, in staat om reflexief haar eigen positie te onderzoeken, en is deze reflexiviteit een belangrijke voorwaarde om betekenisvolle claims van kennis te maken. Dit zou ik ook graag van de mainstream sociologie zien; een *sociologie van de sociologie* die haar eigen epistemologische gronden verklaard. Eén vooraanstaand socioloog die zich hier nadrukkelijk mee bezig heeft gehouden, is Pierre Bourdieu. Dit is de denker aan wie de sociologie bachelor opleiding aan de UU wel theorie over sociale klassen ontleent⁴⁴, maar wiens werk over reflexiviteit achterwege wordt gelaten. Hij is een voornamelijk figuur in de mainstream sociologie, maar juist zijn epistemologische overpeinzingen zijn aan de UU buiten het curriculum gevallen. Dit is spijtig, omdat juist Bourdieus reflexieve benadering mij een goede opstap naar reflexieve

⁴³ Alexander Rosenberg, *Philosophy of social science*, 3rd. (CO: Westview Press, 2008), 245.

⁴⁴ Wout Ultee, Wil Arts & Henk Flap, *Sociologie: vragen, uitspraken, bevindingen*. 3e dr. (Martinus Nijhoff Groningen, 2003), 546.

sociologie lijkt. Als socioloog staat hij reeds als autoriteit te boek, en bovendien heeft Bourdieu, in tegenstelling tot Bloor, zichzelf wel aan sociologische analyse onderworpen. Dit is ten eerste te zien in “Homo academicus” waarin hij de academische gemeenschap, gelijktijdig bewust zijnde van zijn toebehoren tot deze gemeenschap, van sociologische analyse voorziet. En ten tweede is hij expliciet reflexief in “Sketch for a Self-Analysis” wat geen autobiografie behelst te zijn, maar een sociologische analyse van zijn plaats in het academische veld.⁴⁵ Zowel zijn theorievorming en de sociologische praktijk waarin hij leeft, ademen reflexiviteit. Daarom zal ik hier verder op Bourdieus voorstel van reflexieve sociologie ingaan.

Bourdieu betoogt reflexiviteit binnen de praktijk van sociologisch onderzoek waarin steeds weer, gedurende het proces, de socioloog dient te reflecteren op de eigen aannames en het methodegebruik om te verhinderen dat er te veel van de wetenschapper zelf in de geproduceerde kennis belandt. Hij houdt er een constructivistische kennisopvatting op na waar “*truth is not a disembodied or a transcendental concept but a collective thing embodied in a historically evolved social space called the scientific field.*”⁴⁶ Sociologische kennis wordt dus niet ontdekt, maar geconstrueerd door de sociologie. Het beschrijven van sociologische fenomenen is daardoor tevens het proces van construeren van sociologische fenomenen, en de verbintenis tussen object en onderzoeker is onmiskenbaar. Daarom is de reflexieve houding die Bourdieu betoogt noodzakelijk om de wisselwerking tussen het kennisobject en de kenner te leren kennen.

Bourdieu onderscheidt drie typen bias of vertekeningen die een onderzoeker kan hebben welk “*may blur the sociological gaze*”⁴⁷. Het tegengaan van deze vertekeningen is waarvoor reflexiviteit door Bourdieu als noodzakelijk wordt gezien. Reflexiviteit wordt daarmee een mogelijkheidsvoorwaarde voor het adequaat beoefenen van de sociologische wetenschap. De eerste bias betreft de herkomst en daarmee sociale positie die de onderzoeker inneemt. De socioloog die bijvoorbeeld veel kapitaal, economisch ofwel cultureel kapitaal (term van Bourdieu), bezit, heeft een specifiek perspectief op de wereld. Dit perspectief, waaraan de onderzoeker niet kan ontstijgen, kleurt de wijze waarop de sociale wereld gepercipieerd wordt. Deze bias kan echter door dialectiek en zelfkritiek goed beheerst

⁴⁵ Pierre Bourdieu, *Sketch for a self-analysis*, Cambridge: Polity Press (2007), 1-3.

⁴⁶ Kyung-Man Kim, “What would a Bourdieuan sociology of scientific truth look like?”, *Social Science Information* 48(1) (2009), 79.

⁴⁷ Pierre Bourdieu & Loïc Wacquant, *An invitation to reflexive sociology*, (University of Chicago Press, 1992), 39.

worden.⁴⁸ De tweede bias betreft de positie die de onderzoeker inneemt in de ‘microkosmos’ van het academisch veld.⁴⁹ Hier definieert de socioloog zich in relationele termen, zich afzettend of verbindend aan collega’s, theorieën en stellingnames en dit vormt hoe de onderzoeker de sociologie beoefent. Dit zijn twee individuele specifieke vertekeningen die door reflexiviteit op de plaats die de socioloog in dat veld inneemt herkend en mogelijk verholpen kan worden. Dit lijken mij tamelijk zelf-evidente vormen van omgaan met kennis, maar in mijn sociologie opleiding zijn deze vormen van reflexiviteit toch achterwege gebleven. Het lijkt, curieus genoeg, alsof vragen stellen aan de gronding van de kennis van het wetenschapsgebied geen sociologische kwestie is.

Ten derde de meest interessante bias die Bourdieu beschrijft. Deze noemt hij de *intellectualistische vertekening*.⁵⁰ Deze bias bestaat in het niet herkennen van de vooronderstellingen die gemaakt worden wanneer de onderzoeker het onderscheid maakt tussen de theoretisch gegeven wereld, en die van het praktisch handelen. Om de wereld te bestuderen neemt hij afstand, stapt als het ware uit de wereld en behandelt deze als een schouwspel. In deze overgang projecteert de socioloog een theoretisch aanzicht in een object, en vergeet vervolgens welk gedeelte van het object in wezen voortkomt uit de eigen projectie. Hier komt het constructivistische van Bourdieus theorie dus weer naar voren: de sociale werkelijkheid wordt vanuit een op specifieke wijze aangeleerde methode vormgegeven volgens en binnen de grenzen van de onderzoeker. Bourdieu stelt bovendien dat de niet herkende, of onbewuste, vooronderstellingen ook in het gereedschap van de socioloog zitten: in enquêtes, statistische tools, etc.⁵¹ Samenvattend in de vertaalde woorden van Bourdieu: “*de reflexieve wending helpt objecten te produceren waarin de relatie van de onderzoeker tot het object niet onbewust wordt geprojecteerd.*”⁵² Dus de noodzaak van reflexieve analyse in de sociologie is om deze vertekeningen, zowel de bias door de positie van de onderzoeker in de sociale en academische context als de intellectuele bias, van de sociologische blik, zoveel mogelijk tegen te gaan. Hiermee is reflexiviteit een benodigd middel tot het doel van een epistemologisch legitieme sociologie. Het ontdoen van de vertekeningen die de sociologische blik vertroebelen levert een beter kans op zo objectief mogelijk geldende kennis.

⁴⁸ Pierre Bourdieu, Loïc Wacquant & Rokus Hofstede, *Argumenten voor een reflexieve maatschappijwetenschap*, (Amsterdam : SUA, 1992), 27.

⁴⁹ Pierre Bourdieu & Loïc Wacquant, *An invitation to reflexive sociology*, (University of Chicago Press, 1992), 39.

⁵⁰ Pierre Bourdieu, Loïc Wacquant & Rokus Hofstede, *Argumenten voor een reflexieve maatschappijwetenschap*, (Amsterdam : SUA, 1992), 28.

⁵¹ Pierre Bourdieu & Loïc Wacquant, *An invitation to reflexive sociology*, (University of Chicago Press, 1992), 40.

⁵² Pierre Bourdieu, Loïc Wacquant & Rokus Hofstede, *Argumenten voor een reflexieve maatschappijwetenschap*, (Amsterdam : SUA, 1992), 29.

Daarom wil ik hier voorstellen om mee te gaan met Bourdieus voorstel voor reflexieve sociologie. Mede omdat het herkennen van de aanwezigheid van de vertekeningen in het wetenschapsgebied, vertekeningen die per onderzoeker en per methodische school waaraan men gebonden is verschillen, een argument is om een mate van kennisrelativisme te moeten erkennen. De geconstrueerde uitkomst van wetenschappelijke sociologische feiten is belast met datgene wat de wetenschapper en diens sociale en academische positie meebrengen en wat de onderzoeker theoretisch onbewust projecteert in het sociologisch object van onderzoek. De grenzen van het kennen kunnen met de reflexieve analyse tot op bepaalde hoogte worden geïdentificeerd en hiermee is een zo groot mogelijk benadering van de sociale werkelijkheid zoals de sociologie deze optekent mogelijk. Daarom zijn de sociologie als wetenschap, het epistemologisch relativisme en de reflexieve methode voor mij onlosmakelijk verbonden. En dit zou ook voor mijn sociologie opleiding, wil het meer dan een epistemologisch onbevraagd verhaal berustend op conventies van methodiek zijn, het geval moeten zijn.

6. Conclusie

In deze scriptie heb ik willen onderzoeken of de kennissociologische positie die David Bloor inneemt, the strong programme, overeind blijft ten overstaan van tegenargumentatie en haar eigen eis van reflexiviteit. De relativistische opvatting van Bloor blijft overeind wanneer Goldman en Boghossian deze proberen te ondermijnen. Doordat de positie zich richt op het gronden van de juistheid van theorieën aan de hand van haar eigen standaarden, verwordt the strong programme niet tot een anything-goes positie waarin alles waar en onwaar is. Dit maakt dat de theorie niet logisch noodzakelijk zelfweerlegend is. Tegelijkertijd zal de positie niet kunnen claimen dat het absoluut de juiste manier is van wetenschap beschrijven. Hierin wordt dus de relativiteit van kennis erkend. Echter ondermijnt dit in praktisch opzicht de bruikbaarheid van de theorie: deze kan immers een onjuiste theorie zijn. Maar zolang het als de meest plausibele theorie voorkomt, zal de bondgenoot van the strong programme geldig kunnen blijven redeneren. Helaas blijft de notie van reflexiviteit in the strong programme door Bloor onderbelicht. Hoewel het een basisprincipe van zijn positie is en moet zijn, heeft Bloor zelf geen reflexieve analyse van the strong programme gepubliceerd. Daarom was ik genoodzaakt dit zelf te doen. Het resultaat hiervan geeft een lastig in praktijk te brengen, maar logisch houdbare positie die epistemologisch gegrond is. De reflexiviteit blijkt zo verhelderend te werken dat ik deze ook in de mainstream sociologie heb willen zoeken. In de

mainstream sociologie is namelijk betrekkelijk weinig aandacht voor de epistemologische status van sociologische kennis. Gelukkig heeft de socioloog Pierre Bourdieu wel een voorstel uitgewerkt voor reflexiviteit binnen sociologie, welk ik overneem. Om zo goed mogelijke sociologische kennis te produceren, moet de socioloog zich middels de reflexieve methode bewust worden van zijn relatie tot het object van onderzoek, welk een vertroebelende blik in zijn theorievorming over dat object meeneemt. De socioloog zou met behulp van reflectie kunnen proberen het onderscheid te ontdekken tussen het sociale fenomeen en het gedeelte in het fenomeen dat de socioloog er zelf op projecteert. Zo kan reflexiviteit een oplossing bieden voor inherente vertekeningen die de onderzoeker in zich draagt.

De reflexiviteit kan dus een verhelderd kijken naar sociologische objecten bewerkstelligen. Daarom stel ik voor dat de mainstream sociologie een hogere mate van reflexiviteit gaat uitoefenen. Niet omdat zij zichzelf zo belangrijk moet vinden, maar juist om zichzelf, voor zover mogelijk, te kunnen onderscheiden van het sociologisch object waar de socioloog eigenlijk interesse in heeft. Om een concreet voorstel te doen: de bachelor opleiding sociologie van de UU zou een cursus *epistemologie van de sociologie* aan het curriculum moeten toevoegen voor een beter begrip van wat sociologische kennis constitueert en voor een dieper begrip van de sociologie als wetenschap.

Naast de intellectuele behoefte om een epistemologisch gegronde wetenschap te beoefenen, kan reflexieve sociologie ook een maatschappelijk doel dienen. Een uitgewerkte reflexieve methode kan dienen tot legitimering van datgene waar sociale wetenschappers mee bezig zijn. Dit leidt tot valorisatie van de sociologische wetenschap, wat tegenwoordig maatschappelijke noodzaak lijkt te zijn. Valorisatie is namelijk zowel krachtterm als modewoord sinds minister Bussemaker en staatssecretaris Dekker in november 2014 de *Wetenschapsvisie 2025* presenteerden die bol staat van het verkondigen dat de link tussen wetenschap en maatschappelijk nut beter tot uitdrukking moet komen.⁵³ Het ontdekken middels reflexieve analyse hoe de eigen wetenschap gegrond is, kan cruciaal blijken wanneer de vraag om waardebeoordeling van sociologische kennis rijst. Dus om zowel in intellectuele als maatschappelijke redenen is het reflexief onderzoeken van dit fenomeen, de wetenschappelijke sociologie, bij uitstek een onderneming waar de sociologie zich aan zou moeten wagen.

⁵³ Rijksoverheid. (2014). *Wetenschapsvisie 2025: Keuzes voor de toekomst*. <http://www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/rapporten/2014/11/25/wetenschapsvisie-2025-keuzes-voor-de-toekomst.html> (geraadpleegd op 18-02-2015).

7. Bibliografie

Barnes, B. & Bloor, D. (1982). "Relativism, Rationalism, and the Sociology of Knowledge," in *Rationality and Relativism*, M. Hollis and S. Lukes (eds.), Cambridge, MA: MIT Press.

Bloor, D. *Knowledge and Social Imagery*, 2e dr. Chicago: The University of Chicago Press, 1991. 1e dr. 1976.

Bloor, D. (2011). Relativism and the Sociology of Scientific Knowledge, in *A Companion to Relativism* (ed S. D. Hales), Wiley-Blackwell, Oxford, UK.

Boghossian, P. A., (2006). *Fear of Knowledge: Against Relativism and Constructivism*. Oxford: Clarendon.

Bourdieu, P. (2007). *Sketch for a self-analysis*. Cambridge: Polity.

Bourdieu, P., & Wacquant, L. J. (1992). *An invitation to reflexive sociology*. University of Chicago Press.

Bourdieu, P. F., Wacquant, L. J., & Hofstede, R. (1992). *Argumenten: voor een reflexieve maatschappijwetenschap*. Amsterdam: SUA.

Chakravartty, A., "Scientific Realism", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Spring 2014 Edition), Edward N. Zalta (ed.), URL = <http://plato.stanford.edu/archives/spr2014/entries/scientific-realism/>.

Goldman, A. (1999). *Knowledge in a Social World*, 1e dr. New York: Oxford University Press.

Goldman, A., "Social Epistemology", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Summer 2010 Edition), Edward N. Zalta (ed.), URL=<http://plato.stanford.edu/archives/sum2010/entries/epistemology-social/>.

Mannheim, K. (1952). *Essays on the Sociology of Knowledge*. P. Kecskemeti (Ed.). Routledge & Kegan Paul.

Merton, R. K. (1937). The sociology of knowledge. *Isis*, 27(3), 493-503.

Kim, K. M. (2009). What would a Bourdieuan sociology of scientific truth look like?. *Social Science Information*, 48(1), 57-79.

Pels, D. (1996). Karl Mannheim and the Sociology of Scientific Knowledge: Toward. *Sociological Theory*, 14(1), 30-48.

Pels, D. (2003). *Unhastening science: Autonomy and reflexivity in the social theory of knowledge* (Vol. 7). Liverpool University Press.

Pinch, T., & Pinch, T. (1988). Reservations about reflexivity and new literary forms or why let the devil have all the good tunes. in *Knowledge and reflexivity: New frontiers in the sociology of knowledge* (ed S. Woolgar), Sage Publications, London.

Rijksoverheid. (2014). *Wetenschapvisie 2025: Keuzes voor de toekomst*.
<http://www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/rapporten/2014/11/25/wetenschapvisie-2025-keuzes-voor-de-toekomst.html> (geraadpleegd op 18-02-2015).

Rosenberg, A. (1988). *Philosophy of social science* (Vol. 2). Boulder, CO: Westview Press.

Shapin, S. (1995). Here and everywhere: Sociology of scientific knowledge. *Annual review of sociology*, 289-321.

Ultee, W. C., Arts, W. A., & Flap, H. D. (2003). *Sociologie: vragen, uitspraken, bevindingen*, 3e dr. Groningen: Martinus Nijhoff.